

บาข้าว

ศาสตราจารย์ ดร.เรืองศักดิ์ กันตะบุตร *

ที่นา ผลิตข้าวเลี้ยงชีวิตชนชาติไทยมาตลอดตั้งแต่เหนือสุดจนถึงใต้สุด ข้าวจะงอกงาม ผลิตข้าวได้มากน้อยเพียงไร ก็อยู่ที่ดินดีหรือเลว และน้ำฝนที่ได้รับความเมตตาจากพายุฟ้า บางครั้งฟ้าก็พิโรธ บันดาลให้เกิดน้ำท่วม ถ้าฟ้าโปรดปราน น้ำก็อุดมสมบูรณ์เพียงพอ ไม่ถึงกับท่วมต้นข้าว เปิดโอกาสให้ต้นข้าวทุกต้นออกรวงข้าวปลิวไสว ต้องสายลม เกษตรกรได้เห็น ได้ชมได้ชื่นใจ ได้เก็บเกี่ยวเลี้ยงชีพได้ชั่วลูกชั่วหลาน เหนื่อย ยามไต่ฟ้าไม่โปรดปราน ต้นข้าวก็แห้งเหี่ยวตายคาต้น ท่ามกลางพื้นดินที่แตกกระแหงเพราะขาดน้ำฝน

ชาวนานับว่าเป็นกระดูกสันหลังของประเทศ มีโชคชะตาตามดินฟ้าอากาศ และสภาพภูมิศาสตร์ ชาวนาส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานในที่ราบลุ่ม นาข้าวจะเป็นนาดำมากกว่านาหว่าน นาดำจะได้ผลประมาณ 50 ถึงต่อไร่ นาหว่านได้ผลน้อยกว่านาดำ คือได้ต่ำกว่า 30 ถึงลงไป ผลเฉลี่ยเมื่อ 20 ปีก่อนทั้งประเทศจะได้ 30 ถึงต่อไร่ ซึ่งทั่วประเทศผลิตได้ 15 ล้านเกวียนต่อปี นับว่ายังน้อยอยู่เมื่อคิดถึงจำนวนที่ต้องการเลี้ยงประชากรภายในประเทศ และส่งออกนอก เพื่อสู้ในตลาดโลก และเพื่อบริจาคให้ประเทศที่ประชาชนขาดอาหาร อยู่ในสภาพใกล้อดตายหรืออดตาย ข้าพเจ้าคิดว่าการบริจาคช่วยประเทศที่กำลังอดตายเป็นการกุศลผลบุญที่ประเทศที่มีพุทธศาสนิกชนเป็นศาสนาประจำชาติ ควรมีส่วนในการแผ่เมตตาต่อประชากรโลกที่ยากไร้ คริสต์ศาสนิกชน และอิสลามิกชนก็เช่นกัน การแผ่เมตตา มีความรักต่อเพื่อนมนุษย์ เป็นสิ่งที่พระเจ้าสรรเสริญ

เกษตรกรที่มีชีวิตอยู่ในที่ราบสูง หรือในที่เนินสูง ย่อมมีชีวิตลำบากกว่าชาวพื้นที่ราบต่ำหรือราบลุ่ม ความจำเป็นเพื่อการดำรงอยู่ทำให้ต้องมีการถางป่า เพื่อทำไร่ หรือที่เรียกว่า ทำไร่เลื่อนลอย ป่าก็ถูกทำลายไปไม่น้อย โดยเกษตรกรประเภทนี้ รัฐต้องมีนโยบายช่วยบุคคลกลุ่มนี้ให้มีที่ทำนาในที่ราบต่ำให้ได้ มิใช่มีแต่มาตรการจับกุมหรือควบคุม แต่จะต้องมีมาตรการป้องกันและช่วยเหลือ เป็นบุญกุศลด้วย และเป็นการรักษาป่าให้คงอยู่ด้วย

* อดีตคณบดีบริหารกลุ่ม คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยรังสิต

นาหว่านของเกษตรกร เป็นลักษณะของการทำนาหว่านข้าวแห้ง ซึ่งเป็นกรรมวิธีของการหว่าน หลังที่ไถหรือหว่านคราดกลบ

ในปี 2500 ดร.ศรยุ บุญยสิงห์ เดิมอยู่กรมการค้า ภายหลังได้โอนมาเป็นที่ปรึกษากรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ท่านได้พิจารณาเห็นว่า โครงการของกรมชลประทานที่ช่วยการเกษตรกรรมของประเทศด้วยการส่งน้ำชลประทานให้เพียงพอกับการทำนา 2 ครั้งได้ ท่าน ดร.ศรยุ เป็นผู้ริเริ่มระบบการทำนาแบบนาปรัง คือทำนา 2 ครั้งต่อปี เพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรให้มากขึ้น ในพื้นที่ที่มีคลองชลประทานส่งน้ำถึง ตั้งแต่นั้นมา นาปรัง ก็มีบทบาทต่อการทำนาของประเทศเป็นอย่างมาก

หลังจากปี 2521 ดร.ประเชิญ กาญจนโมทย์ แห่งกรมวิจัยการเกษตร ในการพัฒนาการทำนาหว่านแผนใหม่ เรียกว่า “การทำนาหว่านน้ำตม” มีความมุ่งหมายเพื่อลดแรงงานและเพิ่มผลผลิต การลงทุนก็ลดลงด้วย โดยผลผลิตได้เพิ่มขึ้นเป็น 100 ถังต่อ 1 ไร่ ต่อการทำนา 1 ครั้ง จนได้รับความนิยมจากเกษตรกรภาคกลาง ซึ่งใช้วิธีการหว่านน้ำตมเหมือนกันหมด สำหรับนาหว่าน ซึ่งในปัจจุบันเราผลิตข้าวได้ถึง 21 ล้านกิโลกรัมต่อปี ในเวลาต่อมาหลังจากที่ท่าน ดร.ประเชิญ ได้พัฒนาวิธีทำนาหว่านน้ำตม ให้แก่บ้านเกิดเมืองนอนของท่านแล้ว ท่านได้ถูกส่งไปเป็นที่ปรึกษาการทำนาหว่านน้ำตม ให้แก่ประเทศมาเลเซีย ในนามของเจ้าหน้าที่ U.N. นับได้ว่าท่านเป็นบุคคลที่ควรแก่การยกย่องอย่างสูง ที่ผลงานการพัฒนาทางความคิดของท่านได้ยังประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจขั้นพื้นฐาน มิใช่ต่อประเทศของเราประเทศเดียว แต่ได้ยังประโยชน์ต่อประเทศเพื่อนบ้านเรือนเคียงของเราด้วย สมควรได้รับการยกย่องและกล่าวถึงจากปวงชน

นาข้าวกับภูมิสถาปัตยกรรม และผังชนบท

ยามนาข้าว ทุกหนแห่งในท้องทุ่ง สีเขียวของต้นข้าว ดูประหนึ่งพรหมสีเขียว ปลอดและเป็นพรหมที่มีชีวิต มันไหวได้ตามกระแสลม เมื่อมันออกรวงข้าว จะดูเหมือนพรหมสลับสี ระหว่างเขียวกับเหลือง รวงข้าวให้ความงามตามธรรมชาติแท้ที่ไม่มีจริตมาเสริมแต่งนับได้ว่าเป็นภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น มีเอกลักษณ์ของสังคมเกษตรกรรมพื้นฐาน ยามเมื่อถึงหน้าเกี่ยวข้าวสีเขียวได้หมดไป กลายเป็นสีน้ำตาลอ่อนของต้นข้าว หลังจากหน้าเกี่ยวเกี่ยวแปลงของนาข้าวถูกแบ่งด้วยคันนาเป็นรูปปร่างต่าง ๆ ประกอบกัน เมื่อมองภาพจากเบื้องบนจะให้ความงดงามอย่างประหลาด ตามธรรมชาติของการจัดสรรแปลงนาข้าว ซึ่งเป็นผลของปัญญาท้องถิ่นแท้ ๆ แต่ผลผลิตทางการเกษตรก็มีขีดจำกัด ขึ้นอยู่กับน้ำฝนจากพายุฟ้า บางปียามน้ำแล้งพื้นนาแห้งพื้นดินแตกกระแหง ต้นข้าวยืนตายคาต้น ระแหงของดินมีรูปลักษณะให้ความงามอีกแบบหนึ่งของภูมิสถาปัตยกรรม มันเป็นภาพซึ่งให้ความเศร้าหมองและหดหู่แก่ผู้อยู่อาศัยบนพื้นนาผืนนั้น และผู้ที่ได้ประสบพบเห็น มันมีแต่น้ำตาแทนน้ำฝนจากพายุฟ้าแล้วก็เหือดแห้งไปตามน้ำฝนที่ขาดสายไป

ยามเมื่อน้ำป่าไหลหลากท่วมทันนาข้าวถ้าท่วมขังอยู่หลายวันต้นข้าวในนาก็น้ำตายคาต้น ไปพร้อม ๆ กับน้ำตาอาบแก้มของชาวนา สภาพภูมิทัศน์ที่เปลี่ยนไป จนกระทั่งคลองส่งน้ำและคลองชลประทานก็บอกไม่ได้ว่าตั้งอยู่ตรงไหนบางครั้งชาวนาและสัตว์เลี้ยงต้องอาศัยทางรถไฟเป็นที่พักอาศัยชั่วคราว เป็นภูมิทัศน์อีกลักษณะหนึ่ง จะเป็นความงามหรือไม่แล้วแต่ทัศนะของผู้พบเห็น บางคนอาจเห็นความเว้งว่างจนสุดสายของกระแสธารที่ไหลหลากเป็นปรัชญาแห่งชีวิต

จนกระทั่งน้ำลด ที่ตอนที่เป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนเกษตรจะไหลขึ้นมาให้เห็นอีกครั้งหนึ่ง ที่ตอนเป็นที่ที่มีระดับสูงอยู่ท่ามกลางไร่นาที่ให้ผลผลิตทางเกษตร ที่ตอนเป็นที่อยู่อาศัยของหมู่บ้าน ประกอบด้วยคอกสัตว์และยุ้งข้าวเปลือกที่เก็บไว้กินตลอดปี บ้างก็ไม่ตลอดปี บ้างก็ต้องเป็นหนี้ทั้งเงินทั้งข้าวเปลือก

ลานบ้านจะเป็นที่ใช้สำหรับการพบปะดำข้าว และใช้สำหรับการร้องรำทำเพลง มีการพ้อนรำกันเป็นกลุ่ม พูดได้ว่าเป็นที่รวมของชุมชนในชนบท ในปัจจุบันภาพนั้นจะหาดูได้ยาก หรือแทบไม่มีให้เห็นเลย สภาพสังคมหมู่บ้านตามวัฒนธรรมดั้งเดิมกำลังถูกทำลายให้หมดไป โดยวัฒนธรรมที่มีรากฐานมาจากสังคมอุตสาหกรรมและเทคโนโลยี ผังชนบทเดิมซึ่งมีสภาพไร่นาล้อมรอบ บ้างก็ถูกถนนรถเดินตัดผ่าน บ้างก็แปรสภาพเป็นชุมทางรถไฟโดยสาร บ้างกลายเป็นร้านค้าที่มีรูปร่างทำลายภูมิทัศน์พื้นถิ่น

รูปผังชุมชนเดิมถูกเปลี่ยนแปลงเป็นรูปลักษณะใหม่ เป็นลักษณะของการเริ่มต้นชุมชนเมืองกลาง ๆ และมันจะขยายตัวออกไปเรื่อย ๆ ลุกลามต่อไปอย่างไม่มีระบบและระเบียบ ดูโรคมะเร็งร้ายที่ทำลาย และไร้จุดหมายปลายทาง

ภูมิสถาปัตยกรรมดั้งเดิมและระบบชุมชนซึ่งเป็นหัวใจของสังคมชนบท ซึ่งมีลักษณะเฉพาะแต่ละถิ่นฐานและเป็นบ่อเกิดแห่งผลผลิตทางศิลปหัตถกรรม ที่เกิดจากปัญหาท้องถิ่นของชาวบ้าน ซึ่งหมายถึงวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งสืบทอดจากอดีตมาจนกระทั่งทุกวันนี้

ที่น่าเสียดายที่สุดก็คือภูมิทัศน์ทางภูมิสถาปัตยกรรมและรูปแบบของผังชุมชนของชนบทในอดีตได้เปลี่ยนแปลงไปในทางลบ ปราศจากทิศทางที่ไปสู่ความดีงามที่น่าภาคภูมิใจ ก็มีชุมชนชนบทที่อยู่ในโครงการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ รวมทั้งโครงการพระเจ้าลูกยาเธอทุกพระองค์ เป็นโครงการที่ทวนกระแสโรคมะเร็งร้ายที่ลุกลามอยู่ทั่วไป โดยการส่งเสริมของนายทุนที่ปราศจากความรู้ ความสำนึกในเรื่องของผังชุมชน และความหวังดีต่อประเทศชาติ คงมีแต่ความโลภและความเขลาปรากฏเป็นรูปธรรมในรูปแบบของความด้อยพัฒนาทางปัญญา